

Ю.І. Феценко, головний пульмонолог і фтизіатр МОЗ України, академік НАМН України, д.м.н., професор, директор ДУ «Національний інститут фтизіатрії і пульмонології ім. Ф.Г. Яновського НАМН України», С.О. Черенько, д.м.н., професор, Державна служба України з питань протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та іншим соціально-небезпечним хворобам, м. Київ

Туберкульоз в Україні: сучасний стан проблеми та перспективи розвитку

2011 року загальнодержавна програма з питань протидії захворюванню на туберкульоз завершує план виконання заходів. За період її реалізації вдалося вперше за історію епідемії туберкульозу в Україні з 1995 року досягти позитивних зрушень епідеміологічної ситуації.

З 2006 року відзначається повільне зменшення показників захворюваності та смертності. 2010 року захворюваність на туберкульоз становила 68,4 випадку на 100 тис. населення (31 295 осіб), що на 6,4% менше, ніж 2009 року і на 21% менше порівняно з 2005 роком, коли відзначали максимальний рівень цього показника.

Рівень смертності знизився за чотирирічний період на 29% з 25,3 до 16,8 випадку на 100 тис. населення 2010 року (7048 осіб). Знизився рівень захворюваності підлітків і дітей 2010 року і становив 29,9 і 7,8 випадку на 100 тис. відповідного населення, що становило 477 підлітків і 504 дитини віком до 14 років (рис. 1).

За чотири роки виконання програми кількість хворих з новими випадками туберкульозу зменшилася на 5800 осіб, померлих – на 3309 осіб, хворих з активними формами туберкульозу – на 10 299 осіб (табл.).

Позитивні зрушення зумовлені постійним контролем за виконанням заходів Загальнодержавної програми на 2007-2011 роки як на центральному, так і на регіональному рівні та значним збільшенням фінансування порівняно з попередньою програмою. 2010 року рівень фінансування заходів програми становив 523 млн, що на 191 млн більше, ніж на початку втілення в життя програми 2007 року. 2010 року збільшено фінансування заходів Загальнодержавної програми на 35 млн для розширення обсягів закупівель протитуберкульозних препаратів П ряду (рис. 2).

Завдяки розвитку лабораторної мережі вдалося значно покращити своєчасну діагностику туберкульозу. Якщо на початку програми 2006 року у структурі нових випадків туберкульозу тільки у 30,4% пацієнтів підтверджували діагноз туберкульозу виділенням збудника захворювання, то 2010 року цей показник становив 47,3%. Якщо в загальнолікувальній мережі 2006 року діагностували туберкульоз методом мікроскопії мазка мокротиння у пацієнтів з підозрою на туберкульоз усього в 0,3% випадків, то 2010 року цей показник становив 1,5% (критерій ВОЗ 5%). Сьогодні обстеження на туберкульоз

шляхом мікроскопії мазка мокротиння проводять у кожній районній лікарні.

Проте досягнуті успіхи можна вважати тимчасовими, оскільки на тлі стабілізації та покращення епідеміологічної ситуації щодо звичайного туберкульозу через поширення епідемії ВІЛ/СНІДу і систематичні помилки в реалізації та недостатнього фінансування заходів Загальнодержавної програми набувають надзвичайної актуальності дві проблеми: збільшення захворюваності та смертності від коінфекції туберкульоз/ВІЛ; поширення мультирезистентного туберкульозу.

Ці проблеми сьогодні поки що не позначилися на загальній епідеміологічній ситуації, але будуть стрімко поширюватись у разі зволікання з їх негайним вирішенням.

Збільшення кількості випадків коінфекції туберкульоз/ВІЛ зумовлене поширенням епідемії ВІЛ/СНІДу в Україні та все ще високим рівнем захворюваності на туберкульоз серед загального населення України. Система охорони здоров'я України характеризується високим рівнем вертикалізації, у якій різні паралельні структури надають спеціалізовані послуги одному пацієнту з кількома захворюваннями (туберкульоз, ВІЛ-інфекція, наркоманія). Сьогодні механізми співпраці між різними службами недостатні, що призводить до несвоєчасної діагностики туберкульозу у ВІЛ-інфікованих, низької ефективності лікування поєднаних захворювань.

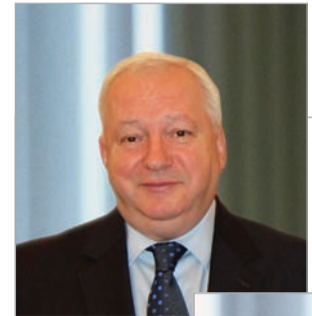
Високий рівень смертності від коінфекції туберкульоз/ВІЛ зумовлений труднощами діагностики позалегенових форм туберкульозу через атиповий перебіг захворювання, відсутність діагностичних можливостей (комп'ютерної томографії, мікробіологічних аналізаторів для визначення збудника

туберкульозу), недостатню координацію між протитуберкульозною службою і службою СНІДу.

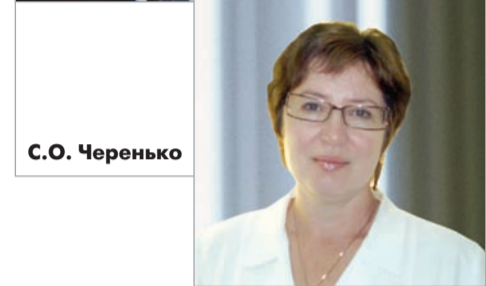
Наступною значною проблемою є збільшення кількості хворих на хіміорезистентний туберкульоз (рис. 3).

Усього в Україні зареєстровано 4178 хворих на мультирезистентний туберкульоз. Найбільшу кількість таких хворих відмічають у Дніпропетровській, Донецькій, Харківській областях. Основними причинами поширення хіміорезистентного туберкульозу є: відсутність підходу до ведення випадку туберкульозу, що орієнтований на хворого, через існуючу сьогодні систему організації охорони здоров'я з передбаченим фінансуванням закладів на ліжко, а не на медичні послуги; відсутність якісного контрольованого лікування на стаціонарному й амбулаторному етапах; тривале стаціонарне лікування хворих на туберкульоз, що сприяє розповсюдженню внутрішньолікарняної інфекції.

Для вирішення цієї проблеми необхідно впроваджувати швидкі методи діагностики мультирезистентного туберкульозу шляхом модернізації та переоснащення мережі лабораторій з мікробіологічної діагностики туберкульозу. Сьогодні у більшості областей України діагностику мультирезистентного туберкульозу проводять за допомогою рутинних методик на твердих поживних середовищах. Результат тесту медикаментозної чутливості при таких методиках отримують через 3-4 міс. Це не дає можливості своєчасно призначити правильне лікування

Ю.І. Феценко

С.О. Черенько

і відокремлювати цих хворих від інших пацієнтів, що є основною причиною внутрішньолікарняного поширення цієї форми захворювання.

Швидку діагностику мультирезистентного туберкульозу забезпечують за допомогою сучасних методів на рідких поживних середовищах на автоматичному мікробіологічному аналізаторі або за допомогою генетично-молекулярних методів. На мікробіологічному аналізаторі результат тесту отримують через 3 тиж, а молекулярно-генетичні методи дають можливість діагностувати мультирезистентний туберкульоз уже через 3-6 год. Оснащення лабораторій України відповідним обладнанням і розхідними матеріалами передбачено в новій Загальнодержавній програмі протидії захворюванню на туберкульоз 2012-2016 років, яку наразі розробляє група фахівців з Міністерства охорони здоров'я України.

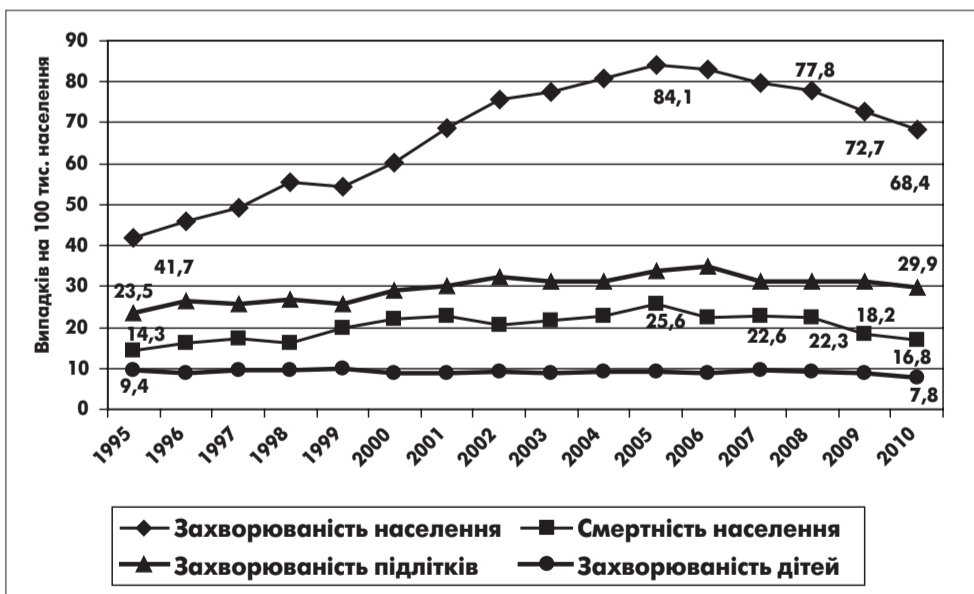

Рис. 1. Захворюваність і смертність від туберкульозу в Україні за 1995-2010 роки

Випадок туберкульозу	Абсолютна кількість хворих				Різниця 2007-2010	
	Роки	2007	2008	2009		2010
Нові випадки		37 095	35 925	33 424	31 295	5800
Померлі		10 357	10 357	7675	7048	3309
Хворі з активним туберкульозом		88 758	88 758	84 048	78 459	10 299

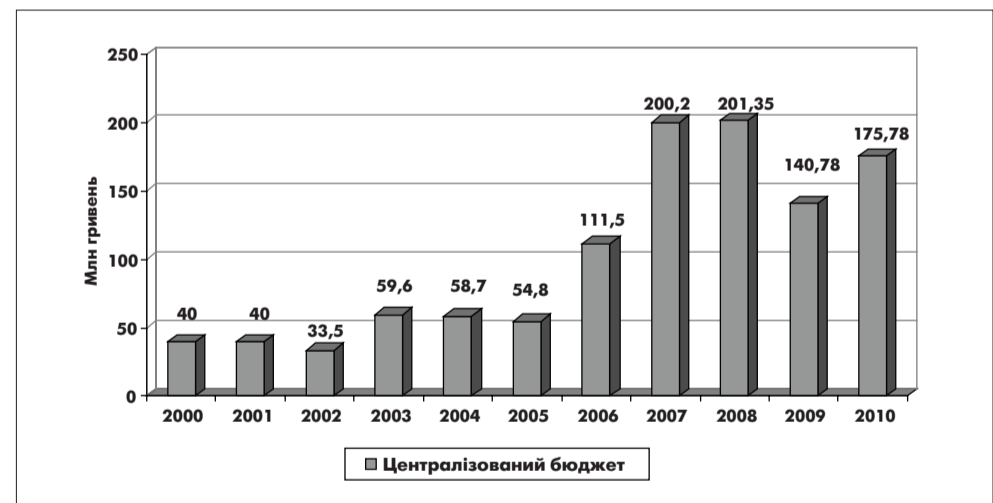

Рис. 2. Фінансування заходів з протидії захворюванню на туберкульоз (до 2000 року централізованого фінансування заходів з протидії туберкульозу не було)

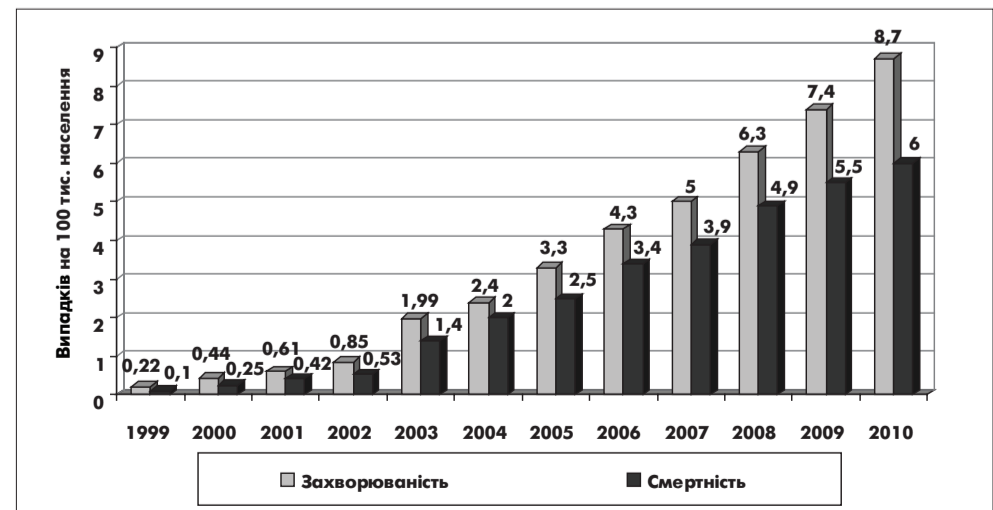

Рис. 3. Захворюваність і смертність від коінфекції туберкульоз/ВІЛ в Україні

Запровадження новітніх методів діагностики в Україні вимагає суттєвих фінансових витрат. На цей час мікробіологічні аналізатори є лише у 15 регіонах України, а обладнання для молекулярно-генетичної діагностики взагалі відсутнє. На доукомплектування мережі швидкої діагностики туберкульозу за допомогою автоматичних мікробіологічних аналізаторів потрібно близько 60 млн гривень, а на обладнання для молекулярно-генетичної діагностики – 102 млн гривень. Без виділення цих коштів з державного бюджету вирішити проблему діагностики мультирезистентного туберкульозу неможливо.

Іншою складовою поширення мультирезистентного туберкульозу є внутрішньолікарняне розповсюдження захворювання. Система охорони здоров'я, що перейшла у спадок від Радянського Союзу, обмежує надання медичної допомоги, що орієнтована на пацієнта. Фінансування медичної галузі з розрахунку на ліжко-день за низького рівня фінансування в цілому вимагає тримати непотрібні ліжка і забезпечувати їх роботу. Медична допомога спрямована на стаціонарне лікування, що гальмує розвиток якісного амбулаторного лікування і сприяє розповсюдженню внутрішньолікарняних мультирезистентних форм захворювання. Тривалість лікування хворих на звичайний туберкульоз становить 6-8 міс, а хворих на мультирезистентний туберкульоз – 24 міс. Утримання хворого на стаціонарному ліжку протягом цього періоду призводить до втрати соціальних і родинних зв'язків, сприяє порушенню лікарняного режиму, оскільки пацієнти, які себе добре почувають, не мають чим себе зайняти у лікарні. Багато з них переривають лікування і самовільно йдуть із стаціонару. За результатами когортного аналізу 2009 року, серед хворих з бактеріовиділенням їх було 7,7%.

Оптимізація мережі протитуберкульозних закладів є нагальним завданням фтизіатрії. У наш час в Україні працює 24 385 стаціонарних ліжок. 2010 року виявлено 31 295 хворих, з яких 13 231 був з бактеріовиділенням (ім показане стаціонарне лікування) і 4532 хворих з рецидивами захворювання. Зрозуміло, що за такої кількості ліжок більшості хворих госпіталізують без належних показань. Звісно, ще є пацієнти з хронічними формами туберкульозу, яким

ладнання для діагностики туберкульозу, що не дає можливості доукомплектувати лабораторну мережу з мікробіологічної діагностики туберкульозу.

У світлі реалізації програми реформ в охороні здоров'я у першу чергу потрібно змінювати форму фінансування протитуберкульозних закладів – з фінансування на ліжко-день на фінансування послуг з розрахунку на кількість хворих, які лікуються в цьому закладі (неприбутковий комунальний заклад). Далі необхідно провести оптимізацію мережі протитуберкульозних закладів шляхом скорочення стаціонарних і санаторних ліжок і спрямування вивільнених коштів на супровід хворих під час амбулаторного лікування та реконструкцію протитуберкульозних закладів; перефільовання протитуберкульозних закладів і санаторіїв на відділення для паліативного лікування хворих на туберкульоз.

Актуальним завданням є скорочення мережі лабораторій з мікробіологічної діагностики туберкульозу та спрямування вивільнених коштів на реконструкцію і переоснащення лабораторій, що передбачені для функціонування, забезпечення транспортування зразків для діагностики і зовнішнього контролю якості.

На підставі аналізу фінансових прогн у впровадженні Загальнодержавної програми й у відповідь на поширення мультирезистентного туберкульозу в Україні розроблено п'ятирічний план профілактики та подолання мультирезистентного туберкульозу, на впровадження якого потрібні додаткові фінансові й технічні ресурси, які перевищують можливості державного бюджету. Україна підготувала заявку до Глобального Фонду для боротьби зі СНІДом, туберкульозом і малярією за компонентом «Туберкульоз», на 9-й раунд 2009 року. У листопаді 2010 підписано грантову угоду на загальну суму 92 млн доларів США. Ці кошти будуть комплементарними до державного фінансування заходів Загальнодержавної програми протидії захворюванню на туберкульоз і спрямовані на розвиток сучасної мережі з лабораторної діагностики туберкульозу, підвищення якості медичних послуг щодо діагностики і лікування туберкульозу для уразливих груп населення, швидку діагностику і своєчасне лікування хворих на мультирезистентний туберкульоз і туберкульоз

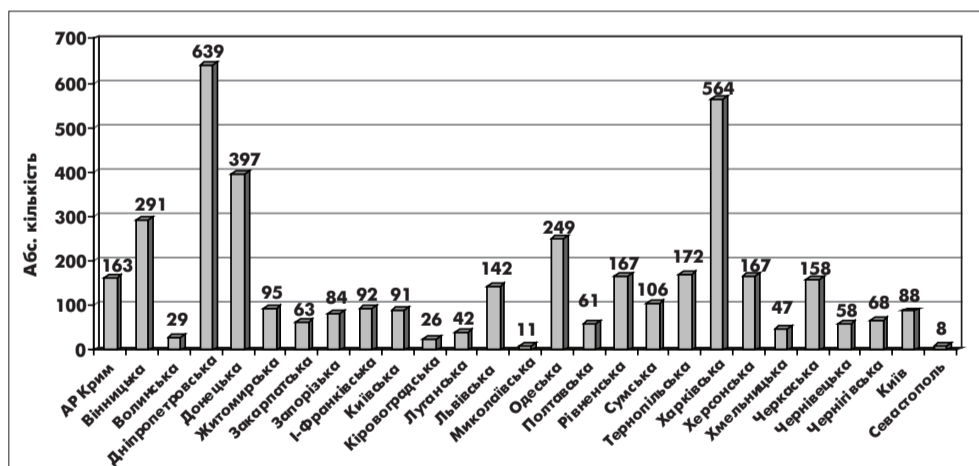

Рис. 4. Кількість хворих на мультирезистентний туберкульоз у регіонах України станом на 1.01. 2011 р.

потрібна ізоляція в умовах стаціонару, проте більшість з них мають невиліковні форми захворювання і потребують лише паліативного лікування. Система паліативного лікування у фтизіатричній галузі взагалі відсутня.

Постійною проблемою фтизіатричної галузі є недофінансування заходів Загальнодержавної програми протидії захворюванню на туберкульоз 2007-2011 років. 2010 року на виконання заходів програми, затвердженої Законом України від 08.02.07 № 648-V передбачено фінансування в обсязі 221105,81 тис. гривень. Законом України «Про Державний бюджет України на 2010 рік» на виконання заходів програми передбачено фінансування в обсязі 175780,80 тис. гривень, що становить 79,5% від запланованого обсягу фінансування. Недофінансування програми становить 45 325,01 тис. гривень (20,5%). Уже два роки не фінансується закупівля об-

у поєднанні з ВІЛ-інфекцією, розвиток інформаційної кампанії для соціальної мобілізації суспільства для боротьби з туберкульозом.

Метою тисячоліття, яку поставило світове партнерство «Зупинити туберкульоз», є подолання туберкульозу у світі до 2050 року. В Україні є підґрунтя для швидкого вирішення цієї проблеми. Додаткове фінансування від Глобального Фонду протягом п'яти років виконання Гранту стане каталізатором завершення переходу системи охорони здоров'я України до сучасної моделі контролю за туберкульозом. В умовах реформування медичної галузі та за належного рівня фінансування заходів Загальнодержавної програми боротьби з туберкульозом, уваги з боку Президента, Парламенту, уряду України, бізнесових структур, громадськості, Глобального фонду в найближчі п'ять років можна сподіватися на подолання епідемії туберкульозу в Україні.

**Передплата з будь-якого місяця!
У кожному відділенні «Укріошми»!
За передплатними індексами:**

Здоров'я України®

«МЕДИЧНА ГАЗЕТА
«ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ – ХХІ СТОРІЧЧЯ»

35272

ТЕМАТИЧНИЙ НОМЕР

«ПУЛЬМОНОЛОГІЯ, АЛЕРГОЛОГІЯ, РИНОЛАРИНГОЛОГІЯ»

37631

ТЕМАТИЧНИЙ НОМЕР

«КАРДІОЛОГІЯ, РЕВМАТОЛОГІЯ, КАРДІОХІРУРГІЯ»

37639

ТЕМАТИЧНИЙ НОМЕР

«НЕВРОЛОГІЯ, ПСИХІАТРІЯ, ПСИХОТЕРАПІЯ»

37633

ТЕМАТИЧНИЙ НОМЕР

«ДІАБЕТОЛОГІЯ, ТИРЕОІДОЛОГІЯ, МЕТАБОЛІЧНІ РОЗЛАДИ»

37632

ТЕМАТИЧНИЙ НОМЕР

«ОНКОЛОГІЯ, ГЕМАТОЛОГІЯ, ХІМІОТЕРАПІЯ»

37634

ТЕМАТИЧНИЙ НОМЕР «ГАСТРОЕНТЕРОЛОГІЯ,
ГЕПАТОЛОГІЯ, КОЛОПРОКТОЛОГІЯ»

37635

ТЕМАТИЧНИЙ НОМЕР

«ПЕДІАТРІЯ»

37638

ТЕМАТИЧНИЙ НОМЕР

«ХІРУРГІЯ, ОРТОПЕДІЯ, ТРАВМАТОЛОГІЯ»

49561

НАШ САЙТ:

www.health-ua.com

Архів номерів
«Медичної газети
«Здоров'я України»
з 2003 року

У середньому
понад 8000
відвідувань
на день